

BELOVÁRI Anita

Magyar Agár- és Élettudományi Egyetem

Neveléstudományi Intézet

ORCID: 0000-0002-0473-4592

belovari.anita@uni-mate.hu

A szabad akarat győzelme a determinizmus fölött a Harry Potter-regénysorozatban

A jó szöveg egyik ismérve, hogy számos értelmezési lehetőséget nyújt. A jó gyermekregény esetében ez lehetőséget nyújt az értő-értelmező, kritikai gondolkodás megalapozásához, amely a gyermekek számára nemcsak tanulmányaik során, de későbbi, felnőtt életükben is nagyon fontos. A Matthew Lipman által kezdeményezett gyermekfilozófiai irányzat mindezt úgy fogalmazta meg: tanítsuk meg a gyermekeket filozofikusan gondolkodni. Bár ez nem konkrétan a filozófiai problémák felvetését feltételezi egy iskolai tanórán, a Harry Potter történetesen erre is módot nyújt.

Tanulmányomban egy filozófia kérdést kísérlek meg bemutatni a regény ilyen szemszögű elemzése segítségével: a determinizmus és a szabad akarat elméleteinek egybevetésével. A determinizmus tagadja a szabad akaraton alapuló döntés lehetőségét, hangsúlyozva, hogy minden történést előrevetítenek az azt megelőző körülmények, személyek esetében a hatások, amelyek a személyt érik. A szabad akarat nézet követői vitatják ezt a megközelítést, amely véleményük szerint kizárja a felelősség létezését, hiszen ha minden a szándékunkon kívül, már előre eldönthetik, akkor nem is lehetünk felelősek a tetteinkért.

A Harry Potter-regénysorozatban ez a két, egymásnak ellentmondó vélemény sokoldalú, komplex rétegzettségben jelenik meg, ugyanakkor a gyermeki fejlettségnek, képzelet is érthető módon, szórakoztatóan kifejtve. Tökéletesen alkalmas a „filozófiai” gondolkodás megalapozására.

Kulcsszavak: Harry Potter, determinizmus, szabad akarat, gyermekfilozófia

Bevezetés

„A döntéseinkben, nem pedig a képességeinkben mutatkozik meg, hogy kik is vagyunk valójában” (Rowling 2002b: 309) Albus Dumbledore szájából hangzik el az emblematisz mondat, amikor tanítványa, Harry Potter aggódva teszi fel neki a kérdést: az, hogy magában hordozza a gonosz Voldemort egyes tulajdonságait, nem predesztinálja-e arra, hogy hasonló sorsra jusson, mint a sötét varázsló? Harry olyan tulajdonságokra utal, amelyeket nem tud befolyásolni, de azok befolyásolhatják döntéseiben és cselekedeteiben. Valójában éppen az nyugtalanítja: magunkkal hozott, tőlünk független meghatározóink mennyire korlátozzák akaratunkat. Íme, egy filozófiai probléma egy gyermekkönyvben, amely ráadásul alkalmas arra is, hogy megvitassuk a fiatalokkal.

A Matthew Lipman által kezdeményezett „gyermekfilozófiai” irányzat arra hívja fel a figyelmet, hogy jól megválasztott olvasmányokkal, kérdésfelvetésekkel szükségszerű filo-

zófiai jellegű együttgondolkodásra bírni a gyermekeket, mert ez a letéteményese a kritikus, értelmező, szintetizáló gondolkodásmód kialakulásának, ami nemcsak a tanulmányaik során (értő tanulás), de későbbi életükben is alapvető fontosságú (Pritchard 2002; Jakab 2012).

Tanulmányom témájával kapcsolatban vallom, hogy az átlagból messze kiemelkedő ifjúsági irodalommal van dolgunk, amely számos területen ad lehetőséget közös kulturális tradícióink újragondolására, a gyermekek számára igazi tárháza a műveltségi elemeknek. A szöveg alkalmas arra, hogy a fiatal generáció figyelmét felhívjuk rá: a tudományos kutatás nem feltétlenül csak arra érdemes filozok elzárt elefántcsonttornya, sokkal inkább izgalmas lehetőség, amely akár egy populáris tartalom esetében is feltárásra érdemes gondolatok, problémák felvetésének lehetőségét hordozza magában. Azaz lehetőséget nyújt arra, hogy közelebb hozzuk a tudományt az arra fenntartással, bizalmatlansággal, hovatovább némi félelemmel tekintők számára.

A szabad akarat és determinizmus témája számos problémát vetett fel. A kutatás során rá kellett döbennem, hogy ami számomra kezdetben egy egyszerű kérdéssel kezdődött, amire többé-kevésbé meg is volt a válaszom, sokkal összetettebb probléma. Vélekedésem tehát nem egy egzakt végeredmény, csupán a lehetséges olvasatok egyike. Minél többet foglalkoztam vele azonban, és minél inkább eltévedtem a filozófia dzsungelében, annál erősebbé vált a meggyőződésem, hogy igenis érdemes rá, hogy közönség elé bocsássuk.

A determinizmus és a szabad akarat

A determinizmus és a szabad akarat viszonyának vizsgálata régóta foglalkoztatja a gondolkodókat, ezért az értelmezés számos variációja létezik. Nem vagyok filozófus, és tanulmányomban a filozófiai megközelítés csupán ürügyül szolgál, ezért igyekeztem rövid, egyszerű definíciókkal élni mondanivalóm megalapozásához. „A determinizmus egy filozófiai irányzat, amely szerint az előzetesen fennálló okok meghatározzák minden eseményt, köztük az erkölcsi választásokat is, kizárják a szabad akaratot és annak lehetőségét, hogy az egyén másként is cselekedhetett volna” (Halász 1996). Eszerint az akaratlagos emberi cselekedeteket a lelki folyamatok és a közreható mozgatóerők egyértelműen meghatározzák. Azaz, értelmezési keretünk számára még egyszerűbben: a neveltetésünk, értékeink és személyes tapasztalataink befolyásolják döntéseinket. A determinizmus ilyenformán azt állítja, hogy minden cselekedetünket a múlt eseményei befolyásolják addig a pontig, amikor egyetlen lehetséges út létezik számunkra. Ebből az következik, hogy nem lehetséges olyan cselekedet, amelyet befolyásolnak ezek a feltételek és mégis szabad döntésből fakadnak. Mivel azok vagyunk, akik vagyunk, szükségszerűen fogjuk követni azt a bizonyos utat.

Ezzel a megközelítéssel áll szemben az indeterminizmus, amely „...bár nem tagadja, hogy a viselkedési szokások és bizonyos külső erők hatnak a cselekvésre, azt hangsúlyozza, hogy igenis létezik szabad akarat” (Halász szerk. 1996) Fő kérdés, hogy módunk van-e gondolataink, cselekvéseink irányítására, vagy külső körülmények determinálnak minden döntésünkben.

Ez a két nézőpont első ránézésre kizárja egymást. Valójában több megközelítési lehetőség is rendelkezésre áll egymással szembeni viszonyuk finomítására. A kérdés tehát: a determinizmus milyen kapcsolatban áll a szabad akarral, kizárja-e, megengedő-e vele szemben, esetleg szükségszerű-e hozzá. A szabad akaratot teljes egészében tagadó deterministák szerint nem lehetséges olyan esemény vagy cselekedet, amelyet bizonyos feltételek ne tennének szükségszerűvé. A fatalisták szerint a szabad akarat logikai képtelenség. Döntéseinktől függetlenül mindig bekövetkezik, aminek be kell következnie, így egy

bűncselekmény sem kérhető számon annak elkövetőjétől. Az egyes ember sorsát a végzet alakítja, s ha cselekedete szembe is megy a végzettel, nem lehet eredményes. Az indeterministák a szabad akaratot hirdetik: eszerint a szabad akarat feltétele, hogy ne legyen determinizmus, így a döntés szabad (Szigeti-Vári-Volczer szerk. 1980). Ők tagadják az objektív összefüggések általi meghatározottságot. Megengedőbbek a kompatibilisták. Véleményük szerint a determinizmus nem mond ellent a szabad akaratnak, sőt nem kizárt, hogy előfeltétele annak (Houranszki 2003).

Erről a dilemmáról számos gondolkodó sokféleképpen nyilatkozik. A megközelítés önmaga is sokféle lehet: filozófiai, szociológiai, lélektani vagy éppen vallási. Természetesen válaszaik alapjaiban különböznek, és ezen tanulmánynak nem tárgyai, azért nem térünk ki rájuk. Nem érdektelen azonban felidézni néhány vallásos megközelítést, már csak azért sem, mert gondolkodásunkat meghatározzák, ha úgy tetszik „determinálják” azok az értékek, amelyekben szocializálódtunk, ezeket pedig Európában 2000 éve a keresztény normák hatották át. A determinizmus kérdése legközismertebb formájában a protestáns egyházak tanításaiban mutatkozik meg. Luther szerint: „Mert mi hisszük, hogy igaz, hogy Isten mindent előre tud, és előre elrendel, és hogy semmi sem történik az ő akarata nélkül; ebből aztán logikusan következik, hogy sem embernek, sem angyalnak, sem semmilyen más teremtménynek nincsen szabad akarata”. Kálvin pedig még tovább ment, amikor megalkotta a predestináció tanát. „Az eleve elrendelés alatt Istennek azt az örök elhatározását értjük, amellyel önmagában eldönti, hogy mi legyen egy ember örök sorsa” (Szabad akarat). „Az ember üdvözülését nem az determinálja, hogy Isten mit tud róla, hanem éppen fordítva. Azért tudja Isten eleve az ember végleges sorsát, mert azt is tudja, hogy ki fog jól vagy rosszul dönteni örök életének kérdéseiben.... Ez az akarat az üdvözülőkben valóra válik, míg a kárhozatra kerülőkben saját hibájukból meghiúsul” (Sipos 2011). Nagyon fontos kérdést vet fel az unitarizmus, amelynek tanítása szerint az akarat szabadságának kérdése összefügg a felelősség, illetve a bűn kérdésével. Ha az embernek nincs szabad akarata, nem is terhelheti felelősség a tettei miatt, következésképp a bűnei miatt sem. Így tehát szükségszerű, hogy az ember rendelkezessen a szabad akarat lehetőségével. Mindezen vélemények felvillantása azért nem érdektelen, mert nem szabad elfeledkeznünk arról, hogy a Harry Potter protestáns országban született, egy olyan szerző tollából, aki nem is tagadja, hogy van vallási elköteleződése.

Végezetül egy vélemény az érdekesség kedvéért: A judaista filozófia is küzd a determinizmus és a szabad akarat kérdésével. A judaizmus szerint Isten mindent tud, amit az ember tenni fog. Továbbá Isten ismeretei jövőbeli tetteinkről magukban foglalják, hogy ezeket meg is kell tennünk. Hiszen Isten tévedhetetlen. De ugyanakkor a szabad akarat a judaizmus sarokköve. Hogyan lehetnék felelős a tetteimért, ha nem én idéztem elő őket? – veti fel a kérdést az unitarizmushoz hasonlóan. Moses Maimonides, középkori zsidó filozófus válasza: a determinizmus és a szabad akarat dilemmája egy tévedésen alapul. Azon, hogy Isten tudása olyan, mint az embereké. De Isten tudása egészen más jellegű tudás. Így igen, Isten tudja mit fogunk tenni, de ez nem akadályozza a szabad akaratunkat. A paradoxon azért létezik, mert nem ismerjük Isten tudásának mélységét (Borman 2009). Így sok zsidó gondolkodó szerint nincs ellentmondás Isten tudása és a mi szabad akaratunk között. Isten tudja, hogy mit fogunk tenni, de ez az ő ismerete, ami nem készlet minket választásra (Freeman 1999)

Determinizmus a varázsvilágban?

A kérdésre nem könnyű a válasz, hiszen ugyanannak a jelenségnek megadhatjuk a determinista és indeterminista magyarázatát is. Az angolszász szakirodalomban van is erre kísérlet. Lássunk egy példát:

Perselus Piton kihallgat egy jóslatot, amely majd elindítja az események végzetes láncolatát, valójában a könyv egész történetének ez a kiindulópontja. Ha determinista módon közelítjük meg az ezt követő cselekedetét, akkor azt látjuk, hogy mardekáros múltja, aranyvér iránti elkötelezettsége, gyűlölete, amelyet a griffendésekkal szemben érez, és az ebből fakadó következmény, hogy halálfaló, egyértelműen arra predesztinálja, hogy a jóslatot továbbadja Voldemortnak. Ugyanez a szabad akarat szemszögéből: Perselus Piton képzett okklumentor volt, azaz el tudta rejteni a gondolatait Voldemort elől (ahogy később egyébként éveken át meg is tette). Megtehetette volna, hogy hallgat a jóslatról, és ezzel más irányt vettek volna az események. Perselus Piton döntése, amelyet szabad akaratából tett, elindította a történéseket.

Ha azonban megpróbáljuk félretenni az értelmezésből adódó különbségeket, felfedezhetünk jó pár dolgot a varázsvilágban, amely azt jelzi, hogy erősebb a determinizmus szerepe, mint a varázstanok között.

Így például a varázslógyermek már születésük pillanatától számon vannak tartva a Roxfortban – genetikai determinizmus is feltűnik, hiszen varázslónak eleve születni kell (Pond 2014) –, amikor eljön az ideje, automatikusan levelet kapnak képzésük további körülményeiről. Még feltűnőbb a pálcaválasztás gyakorlata: a pálca választja a varázslót, nem pedig fordítva. Itt a varázsló szabad akarata egyáltalán nem működik. Harry például megretten, amikor a pálcáról, amely választotta, kiderül, hogy Voldemort pálcájának „testvére”, mégis elfogadja, hogy ez az optimális választás. Mint később kiderül, jól is teszi. A 4. kötetben ellenségei benevezik Harryt a Trimágus tusára, s bár tanárai hamar rájönnek, hogy negatív hátsó szándékból tehették ezt, mégis küzdenie kell, mert a Tűz Serlegével kötött mágikus szerződés nem hagy számára választást.

A determinizmus igazi terepének azonban a Teszlek Süveg működése tűnik (Pond 2014). A Roxfortban a diákok – egyébként az angol bentlakásos iskolák hagyományaihoz híven – házakba osztva vészelik át a tanulóéveket. Ahogy arra McGalagony professzor már az elején rámutat: a házak jelentik számukra a családot, a háztársaikkal járnak órákra, és szabadidejüket házuk termeiben töltik. A házak egymással is versenyben állnak, és különböző ideológiákat képviselnek. Belátható, hogy igen fontos, ki melyik házba kerül (Bytheway 2006). Ez pedig egy vénséges vén süvegtől függ, amelynek az az egyetlen fontos tulajdonsága, hogy belelát a jelöltek fejébe, és képességeiktől, tulajdonságaiktól függően helyezi el őket a négy ház egyikében. Ennél kézenfekvőbb lehetőség a determinizmusra nincs is. Hiszen személyiségüket életük addigi tapasztalatai, genetikájuk, vágyaik, eszményeik alakítják. Mi sem egyszerűbb kérdés.

Szabad akarat a varázsvilágban?

És akkor hirtelen úgy tűnik, Rowling egyértelmű állást foglal abban a kérdésben, hogy a determinizmus vagy a szabad akarat híve-e: több esetet látunk ugyanis, amelyben a diák választása igenis befolyásolja a Süveg döntését. Annak ellenére, hogy nincsenek tisztában azzal, hogy ez lehetséges.

Draco Malfoy számára egyértelmű, hogy családjától tanult aranyvérű eszményei miatt a Mardekár házba kell kerülnie, és ez meg is történik.

Ronald Weasley ugyanígy jár a Griffendéllal. Erősen fél tőle, hogy nem oda kerül, ahová családja többsége, hét testvér közül az egyikként fél a céltáblává válástól.

Hermione Granger – aki mindig könyvekből informálódik – a Roxfort felé utazva fejt ki, hogy olvasmányai alapján úgy véli: a Griffendél a legjobb ház. Oda is kerül, dacára annak, hogy kiemelkedő intelligenciája egyértelműen a Hollóhát felé predesztinálja.

Mondhatnánk persze, hogy mindezek utalhatnak a determinizmusra is, hiszen ezek az elvárások a vágyaikban és előzetes tapasztalataikban fogalmazódnak meg. De van valaki,

aki döntését teljesen tudatosan hozza meg, és ezzel emblematikus cselekedetet hajt végre a történetben: Harry Potter. Harry ekkor tudtára adja a Teszlek Süvegnek, akinek elég határozott véleménye van a kérdésről, hogy hová helyezze, és hogy nem ért vele egyet (Borman 2009). Ennek köszönhetően kerül a Mardekár helyett a Griffendélbe, és ez szintén sorsdöntő cselekedetnek bizonyul. Ezt a választást hozza, szabad akaratából, noha ő sem biztos magában. De az, hogy a varázsvilágtól távol nőtt fel, az előzetes befolyások, motívumok meglétét a lehető legminimálisabbra korlátozza. Ha úgy tetszik, Harry csupán a megérzéseire hallgat. Még sokáig emésztí is a kétség, hogy jól döntött-e. Erre a kérdésre végül megkapja a választ, hiszen a második kötetben megjelenik számára Griffendél Godrik kardja, amely csakis egy igazi griffendéles esetben elképzelhető.

Ez azonban csupán az első Harry döntéseinek sorában, amelyek végigkísérik a történetet, és amelyekkel kapcsolatban olyan sokszor kétség gyötri. Sokszor azzal is szembesülnie kell, hogy a saját barátai sem értik döntéseit, melyek sokszor váratlanok, és az ismert tények nem támasztják alá őket. Ezek a döntések nem mindig helyesek, de kétségkívül előre viszik, formálják egyéniségét, amely fejlődésnek végbe kell mennie, hogy a történet végén sikerrel szálljon szembe ellenfelével. Harry ettől a pillanattól fogva a szabad akarat megtestesítője.

Látjuk, hogy olyan esetben is működik a szabad akarat, amikor azt várnánk, bizonyosan determináns eredmény születik. Így van-e ez mindenki esetében? A szabad akarat mint jellemformáló erő hogyan jelenik meg Rowling írói világában?

Figyeljünk meg néhány példát a hasonló körülmények közül érkező szereplők viselkedésére döntéshelyzetben. Itt vannak például a hasonlóságok a három főszereplő életútjában: Voldemort édesanyja meghal a születésekor, árvaházban nő fel, ahol kívülállónak érzi magát, de nem tudja, hova tartozik. Bekerül a Roxfortba, amelyről ismereteink szerint semmit sem tud, vélhetően a Mardekártól való leszármazása miatt kerül a Mardekár házba. Körülményei és genetikája határozzák meg, legfőképpen vágya a kiemelkedésre és hatalomra, így nem csoda, hogy elfogadja a sötét oldal csábítását. Harry Potter szülei meghalnak nem sokkal a születése után, sokkal bántalmazóbb környezetben nő fel, mint Voldemort, ahol kívülálló, de nem tudja, hová tartozik, bekerül a Roxfortba, amiről majdnem semmit nem tud, de annyit igen, hogy a Mardekár házba több sötét varázsló is járt: ezért azt VÁLASZTJA, hogy elkerüli a sötét oldalt, és tudatosan dönt egy másik ház mellett. Albus Dumbledore-nak ifjúkorában szintén nem rózsásak a körülményei, szülei korán meghalnak, rámaradnak testvérei, akik közül az egyik rokkant, fiatal korában a sötét oldal befolyása alá kerül, amikor közeli barátságot épít ki Gellert Grindelwalddal, mégis azt VÁLASZTJA, hogy elkerüli a sötét oldalt mint a lehetőséget a kiemelkedésre és a hatalomra.

Egy másik példa a fiataloké, akik már az anyatejjel is a sötét oldal ígézetét, az aranyvér rögeszméjét szívták magukba. Sirius Black régi aranyvérű arisztokrata család tagja, neveltetése révén tökéletes alanya Voldemort tanainak, mégis – bár ez már nagyon korán a családjával való teljes szakításhoz vezet – azt VÁLASZTJA, hogy nem lesz mardekáros, nem lesz halálfaló. Az okait csak sejtjük, a választása meglepő. Regulus Arcturus Black ugyanannak a családnak a sarja, ugyanazzal a neveltetéssel a háta mögött. Mardekáros lesz és halálfaló, de szembesülve urának rémtetteivel, inkább a halált VÁLASZTJA, hogy valahogyan megállítsa. Az ő indokait már jobban ismerjük, de ettől még döntése szintén meglepő. Draco Malfoy származása és neveltetése nemcsak hasonló, de ugyanaz is. Mardekáros lesz és halálfaló, és bár látja ura rémtetteit, és retteg is tőlük, nem meri a szabad választást vállalni, hacsak azt nem tekintjük annak, hogy hagyja magát sodortatni az eseményekkel. Úgy tűnik, Rowling a szabad választás privilégiumát a pozitív szereplőinek tartja fenn.

A jóslat, amely determinál

És hátravan még a könyv legfontosabb kérdése: a jóslaté, amely mindennek az elindítója és egyben lezárója is. A jóslat a következőképp hangzik:

„Közeledik az Egyetlen, aki diadalmaskodhat a Sötét Nagyúr fölött ... azoknak születik, akik háromszor dacoltak vele, s a hetedik hónap halála szüli őt ... A Sötét Nagyúr egyenrangúként jelöli meg, de benne olyan erő lakik, amit a Nagyúr nem ismer. És egyikük meghal a másik keze által, mert nem élhet az egyik, míg él a másik ... Az Egyetlent, aki diadalmaskodhat a Sötét Nagyúr fölött, a hetedik hónap halála szüli...” (Rowling 2003: 725)

A jóslattal kapcsolatos nagy kérdés, hogy automatikusan elfogadjuk-e igaznak. Ez a kérdés nem csak itt merül fel, már a görögöknél is komoly elmélkedések folytak arról, hogy mennyire megbízhatóak a jóslatok. Az bizonyos, ha elfogadjuk a jóslatot magától értetődő módon igaznak, ezzel determinista vonásokkal ruházzuk fel.

A könyvsorozatban azt látjuk, hogy a szereplők viszonya a jóslatokhoz nagyon változó. Általánosságban elmondható, hogy a legtöbben nagyon megbízhatatlan mágiaágnak tartják, Trelawney professzort pedig – a jóstudomány letéteményesét a Roxfortban – nem kevesen szélhámosnak. A történetből megtudhatjuk például, hogy a Mágiaügyi Minisztériumban ezerszámra őriznek jóslatokat, ahogy Dumbledore állítja, és a legtöbbjük soha nem válik valóra. A személyek pedig, akikről szól, élnek tovább az életüket anélkül, hogy egyáltalán tudnának róla, hogy egy jóslat ihletői voltak. Ezzel az író azt sugallja, hogy a jóslatot tulajdonképpen az váltja valóra, ha hiszünk benne, ha elfogadjuk mint a determinizmus eszközét. A kérdés a főszereplők viszonya a jóslathoz.

Voldemort nagyon gyorsan értesül a jóslatról – legalábbis egy részéről – Perselus Pitonnak köszönhetően, aki – ahogy már fentebb említettük – úgy dönt, beavatja őt a titokba. Voldemort, meghallgatva a jóslat darabját, több választást is alkalmazhatott: cselekedni rögtön, cselekedni később, nem cselekedni; Neville után menni – aki szintén július végén született –, Harry után menni; elfogni, megölni; életben hagyni Harry szüleit, megölni az apját, megölni az anyját, megölni mindkettőt. Még úgy is dönthetett volna, hogy teljesen figyelmen kívül hagyja a jóslatot. Ő azonban elhitte, és ezzel determinált útra lépett. Nem volt más választása, mint megölni Harryt. Dumbledore szerint az is Voldemort múltjából eredeztethető, hogy éppen Harryt választotta, mivel félvér volt, mint ő, azaz úgy ítélte meg, hogy tőle jobban kell félnie, mint az aranyvérű Neville-től. Tapasztalatai alapján nem volt választása, döntése determinált volt: meg kell ölnie Harryt. Erről az útról a történet végéig nem tért le, egyenesen a rögeszméjévé vált, és végül a végétét is okozta.

Harry viszonya a jóslathoz – természetesen Dumbledore óvó segítségének is köszönhetően – sokkal ambivalensebb. Kezdetben egyáltalán nem volt vele tisztában, higgye-e vagy nem. Ahogy más kérdésekben, ebben is számos kétség gyötörte. Dumbledore nagy jelentőségű döntése volt, hogy ezekben a kérdésekben hagyta, hogy ő maga találja meg a választ, ezzel készítve fel az elvégzendő feladatra. A sorozat olvasása közben sokszor felmerülhet bennünk a kérdés: Dumbledore miért tart vissza információkat Harrytől, és miért hagyja, hogy akár tévedések árán is, de maga találja meg, tapasztalja ki a válaszokat. Olykor életveszélyes szituációkban is. Erre egyetlen magyarázat lehet (amellyel a Harry Potter elfoglalja a helyét a fejlődésregények között): Harryt saját tapasztalatai kell, hogy segítsék a felelősségteljes felnőtté válásban, mert csak így lehet esélye a világ egyik leghatalmasabb varázslója ellen. Mert Dumbledore úgy hiszi: Voldemort azzal, hogy megpróbálta megölni Harryt, egyenlőnek jelölte meg őt, tulajdonképpen átadta képességei egy részét a fiúnak, ezzel képessé tette őt a győzelemre, ugyanakkor igazgá tette a jóslatot. A feladatra azonban a kiválasztottnak fel kell készülnie. Harry hozzáállása a jóslat által determinált jövődőhöz azonban végig kétségesnek tűnik: hol elfogadja, hol lázad ellene. Még az utolsó kötetben is – amikor például erős kétségei támadnak a halott Dumbledore-

ral kapcsolatban, amelyeket Dumbledore testvére még alá is támaszt – halad a végzet felé, de nem fogadja el teljesen. Egy amerikai szerző szerint nem képes arra, hogy más válasszon, mint amire determinálva van, azaz úgy viselkedik, mint a levágásra váró disznó (Livingston 2014) – ezek Piton szavai a szituációról –, véleményem szerint viszont valójában mindez a szabad választást készíti elő. Harrynek, hogy beteljesítse a végzetét, azaz tulajdonképpen vállalja azt, aminek be kell következnie, amire a jóslat determinálja, szabadon el kell fogadnia a feladatot. A regény egyik legszebb része az, amikor Piton, emlékeinek megtekintése után, azután, hogy kiderül: a biztos halált kell, hogy válassza, végül meghozza a döntést, és elbúcsúzik az élettől, abban a biztos tudatban, hogy ez elkerülhetetlen szükségszerűség.

Összegzés

Meggyőződésem szerint – és itt visszautalnék az unitárius és judaista felfogásra – a kulcszó a felelősség. Ha abban hiszünk, hogy determinálva vannak a tetteink, és nem tehetünk arról, ami velünk történik, könnyedén elfogadjuk annak a lehetőségét, hogy semmiért nem vagyunk felelősek. A szabad választással azonban vállaljuk tetteinkért a felelősséget, vállaljuk a negatív és pozitív következményeket. Ez a tény azért bír nagy jelentőséggel, és azért nem öncélú a determinizmusról és szabad akaratról elmélkedni a Harry Potter kapcsán, mert ez a regény számos gyermek és fiatal – de akár felnőtt – szemléletmódját befolyásolta. Fejlődésregényről van szó, egy fiatal ember felnövekvéséről, aki azzal, hogy elfogadja azt, amire determináltak, elfogadja a vele járó felelősséget is. Harry személyiségében mindig is erőteljes a felelősségvállalás, a többiek iránti elkötelezettség vonása, ami az utolsó részben kiteljesedik. Ez az a szeretetre való képesség, amely olyan erő, „amit a Nagyúr nem ismer”, aminek erejével Voldemort újra és újra találkozik, de nem okul belőle, újra és újra semmibe veszi. Majd Harry meghal, és kiderül, hogy ismét van választása: továbbmenni, és beteljesíteni a halált, csatlakozni a családjához és végre nyugalomra lelni, vagy visszatérni és bevégezni a feladatot. És ismét felrémlenek a barátok, és Harry ismét meghozza a helyes döntést. Visszatér, és a jóslat beteljesül.

Irodalom

- Berman, Cheryl (2009): *Harry Potter and Free Will*. [online] <URL: <http://www.aish.com-sp/ph/52495892.html> [2014. 10. 09]
- Bytheway, Emily (2006): *The Sorting Hat, Ideology, and Free Will*. [online] <URL: <http://www.the-leaky-cauldron.org/features/essays/issue9/sortinghat-3/> [2014.10.09.]
- Freeman, Tzvi (1999): *Why It's Okay That Free Will Is Paradoxical*. [online] <URL: <http://www.the-leaky-cauldron.org/features/essays/issue9/sortinghat-3/>
- Halász György szerk. (1996): *Britannica Hungarica. V. kötet*. Budapest: Magyar Világ Kiadó
- Houranszki Ferenc (2003): Szabad akarat és természeti törvény. *Világosság*, 44(5–6), 141–148.
- Jakab György (2012): Erkölccstan és médiaismeret a gyermekfilozófia tükrében. *Új Pedagógiai Szemle*, 62(4–6.), 99–110.
- Livingston, Will (2014): *Harry Potter and the Problem of the Free Will*. [online] <URL: <http://wlivingston.net/2014/06/18/harry-potter-and-the-problem-of-free-will/> [2014. 10. 09.]

- Pond, Julia Rose (2008): *Divine Destiny or Free Choice : Nietzsche's Strong Wills in the Harry Potter Series*. [online] <URL: http://scholarworks.gsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1034&context=english_theses [2014.10.09.]
- Pritchard, Michael (2002): *Philosophy for Children* [online] <URL: <https://plato.stanford.edu/entries/children/> [2022.07.13.]
- Rowling, J. K. (2006): *Harry Potter és a Félvér Herceg*. Budapest: Animus
- Rowling, J. K. (2002a): *Harry Potter és a bölcsék köve*. Budapest: Animus
- Rowling, J. K. (2002b): *Harry Potter és a Titkok Kamrája*. Budapest: Animus
- Rowling, J. K. (2002c): *Harry Potter és az azkabani fogoly*. Budapest: Animus
- Rowling, J. K. (2002d): *Harry Potter és a Tűz Serlege*. Budapest: Animus
- Rowling, J. K. (2003): *Harry Potter és a Főnix Rendje*. Budapest: Animus
- Rowling, J. K. (2008): *Harry Potter és a Halál ereklyéi*. Budapest: Animus
- Sipos Ferenc (2011): Determinizmus–indeterminizmus–predestináció. *Jogelméleti Szemle*, 12(2) [online] <URL: <http://jesz.ajk.elte.hu/sipos46.html> [2022.07.12]
- Szigeti Györgyné – Vári Györgyné – Volczer Árpád szerk. (1980): *Filozófiai kislexikon*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó.

SUMMARY

The victory of free will over determinism in the *Harry Potter* novel series

One criterion of a good text is that it provides several opportunities for interpretation. In case of a good children's novel it gives a possibility for the foundation of competent and interpretative, critical thinking, which is very important for the children not only during their studies, but later, in their adult life as well. As the school of philosophy for children initiated by Matthew Lipman formulates it: teach the children think philosophically. Although it does not specifically presume raising philosophical problems in a lesson at school, Harry Potter happens to give a handle for that as well.

In my study I would like to present a philosophical question with the analysis of the novel from this point of view: with the comparison of the theories of determinism and free will. Determinism denies the possibility of decision based on free will, emphasizing that everything that happens is foreshadowed by the previous circumstances, in case of human beings the effects on them. The followers of free will question this approach, which excludes the existence of responsibility on the basis of their opinion, saying if everything happens unintentionally and is predetermined, then we cannot be responsible for our actions.

These two conflicting opinions appear in the Harry Potter novel series in multifaceted, complex layeredness, at the same time they are expressed amusingly, understandably for the child's development and imagination. It is perfectly suitable for the foundation of „philosophical” thinking.

Keywords: Harry Potter, determinism, free will, philosophy for children

